

Daniel Koteluk

Biblioteka w Czerwieńsku

BIBLIOTEKA W OSADZIE WIEJSKIEJ CZERWIEŃSK W WOJEWÓDZTWIE ZIELONOGÓRSKIM OD 1949 DO 1956 ROKU

Uwagi wstępne

Tekst ten należy postrzegać jako uzupełnienie i kontynuację ustaleń piszącego, na temat historii, zlokalizowanej w rodzinnej miejscowości piszącego, księżnicy w Czerwieńsku w latach 1949-1956 zamieszczonych w opublikowanej w 2016 roku książce „*Papierowa propaganda*” w bibliotece w osadzie wiejskiej Czerwieńsk w powiecie zielonogórskim od 1949 do 1956 roku¹. Praca ta podejmowała problematykę związaną z treścią księgozbioru wspomnianej placówki kulturalnej w świetle polityki rolnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), tj. popularyzacji kolektywizacji, walki z zamożnymi chłopami oraz szerzenia w lokalnym środowisku motywu maszyny. W tej sytuacji kwestie związane z jej dziejami schodziły na dalszy plan, zwłaszcza w obliczu odnotowania w poszczególnych archiwach i zbiorach interesującej nas placówki, rażącego niedostatku dokumentacji bibliotecznej w postaci braku między innymi karty rejestracyjnej księżnicy, jakichkolwiek arkuszy kontroli księgozbioru, sporządzanych raz w danym roku bądź w wypadku zmiany kierownictwa, a także sprawozdań rocznych składających się z części statystycznej i opisowej². W następstwie dalszej kwerendy, w 2017 roku, dzięki wydatnej pomocy Pani Aleksandry Pawłowskiej starszego kustosa z Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. Norwida w Zielonej Górze, autorowi udało się odnaleźć w archiwum wspomnianej placówki kulturalnej, co prawda nieliczne, ale za to bezcenne źródła, które umożliwiły powstanie tego artykułu. Podobnie rzecz ma się w odniesieniu do zbiorów Archiwum Państwowego w Zielonej Górze, gdzie natrafiono na śladową wręcz tego rodzaju dokumentację tylko z lat 1954-1956 pozwalającą jednak na poszerzenie naszego zasobu wiedzy o tej instytucji. Zastrzec trzeba, że podane dane liczbowe należy traktować orientacyjnie, gdyż ówczesna statystyka biblioteczna nie była

---

¹ D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*” w bibliotece w osadzie wiejskiej Czerwieńsk w powiecie zielonogórskim od 1949 do 1956 roku, Zielona Góra 2016, *passim*.

² *Ibidem*, s. 36-37, 40, 42-43.

wiarygodna, zważywszy na choćby okoliczność, iż w 1953 roku, mimo zainicjowania akcji wykreślenia „martwych dusz” pracownicy bibliotek nadal wykazywali wzrost liczby czytelników³. Co ciekawe, tendencja ta utrzymała się w późniejszych latach, ponieważ 5 maja 1962 roku w położonej w pobliżu Czerwieńska księżnicy w Leśniowie Wielkim zauważono, że „bibliotekarka stale fałszuje statystykę odwiedzin i wypożyczeń. Bibliotekarka tłumaczy to tym, że notowała w zeszycie czy na kartkach jej siostra”⁴. Oprócz zafałszowań polegających na zawyżaniu liczby „formalnych” czytelników w odniesieniu do „rzeczywistych” występowało zjawisko odwrotne, które cechowało się zaniżaniem liczby tych ostatnich w stosunku do faktycznie korzystających ze zbiorów tej placówki. W ewidencji bowiem, podobnie jak w innych księżnicach, pomijano osoby korzystające z zasobów biblioteki „za pośrednictwem” członków rodzin bądź sąsiadów⁵.

Utworzenie i warunki funkcjonowania księżnicy

Oslabione pod względem osobowym i materialnym instytucje książki po 1945 roku znalazły się w nowej rzeczywistości społeczno-ustrojowej, której celem, oprócz upaństwowienia głównych gałęzi przemysłu, a następnie rolnictwa, była budowa socjalistycznego społeczeństwa. Znaczna rola w tym procesie przypadła książce, a zarazem placówkom z nią związanym. Wzrastająca centralizacja władzy doprowadziła do tego, że zagadnienia kulturalne były szybko „przyswajane” na szczeblu wojewódzkim, jak również na niższych ich odpowiednikach. Bez wątpienia był to skutek obowiązującej wówczas polityki rządzących, którzy w zróżnicowany sposób sprawowali mecenat nad kulturą. Objawiało się to w postaci aktów prawnych różnego stopnia ważności, ciał doradczych przy ministrze kultury i sztuki, a także przez działalność zaufanych przedstawicieli kierowniczych gremiów placówek kulturalnych, zarówno tych o charakterze centralnym, jak i terenowym. Zjawiska te zaistniały w tej sferze nie tylko w dużych

³ A. Chamera-Nowak, *Książki, biblioteki i bibliotekarze na wsi polskiej w okresie stalinizmu w świetle dokumentów Centralnego Urzędu Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” 2013, t. 5/16, s. 24-25. Władze partyjne stymulowały bibliotekarzy, nie tylko w omawianym okresie, do wykazywania wzrostu liczby czytelników. Przykładowo, w myśl uchwał V Plenum Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: PZPR) w Zielonej Górze z 1969 r., oprócz popularyzacji literatury społeczno-politycznej, postulowano istotne „zwiększenie procentu czytelników w grupie robotników i chłopów”, G. Chmielewski, *Zadania bibliotek w świetle uchwał V Plenum Komitetu Wojewódzkiego PZPR*, „Bibliotekarz Lubuski” 1969, nr 1-4, s. 10.

⁴ Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: APZG), sygn. 177, Zespół Akt Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. Norwida w Zielonej Górze (dalej: WiMBPZG), Wizytacje i lustracje bibliotek województwa zielonogórskiego przez pracowników WiMBPZG – sprawozdania i notatki służbowe 1962, Sprawozdanie z wyjazdu służbowego, Leśniów Wielki, pow. Zielona Góra, 5.05.1962, k. 164.

⁵ J. Maj, *Biblioteki publiczne 1945-1990 na tle innych instytucji kultury*, Warszawa 1996, s. 102.

ośrodkach miejskich, ale też w interesującej nas osadzie wiejskiej Czerwieńsk; lata 1944-1956 był to czas zawłaszczania tych instytucji przez Polską Partię Robotniczą (PPR), a od końca 1948 roku PZPR, z negatywnymi implikacjami dla aktywności różnych typów placówek bibliotecznych w kraju⁶.

Gminna Biblioteka Publiczna w Czerwieńsku powstała 20 stycznia 1949 roku. W tym czasie w gminie Czerwieńsk działały też, podobnie jak w innych regionach kraju, w myśl zaleceń władz powiatowych, podlegające jej cztery punkty biblioteczne w następujących wsiach: Laski, Łężyca, Nietków oraz Wysokie⁷. Zlokalizowano ją w Czerwieńsku w niesamodzielnym obiekcie zajmowanym przez gminną, a następnie gromadzką administrację partyjno-państwową, tj. w byłym ratuszu przy Placu Bohaterów Stalingradu 25⁸. Placówka ta, w przeciwieństwie do 60% księżnic gminnych w województwie zielonogórskim mieszczących się w 1952 roku w lokalach jednoizbowych, posiadała pomieszczenia niezależne od siebie w postaci wypożyczalni oraz czytelnia⁹. Dwa lata później szacowano, że we wspomnianej czytelnia może się pomieścić osiemnaście osób. Była ona czynna, identycznie jak wypożyczalnia, trzy razy w tygodniu¹⁰. Do marca 1955 roku, tj. do czasu ukończenia remontu w pomieszczeniach wzmiankowanego ratusza, bibliotekę tę umiejscowiono poza tym obiektem. Ta bliżej nieokreślona lokalizacja odpowiadała mieszkańcom, ponieważ doprowadzili oni w wyniku interwencji u miejscowych władz do przejściowego wstrzymania jej umieszczenia w zasygnalizowanej siedzibie Gromadzkiej Rady Narodowej Czerwieńsk II. Co ciekawe, nie przeszkadzała im kłopotliwa okoliczność, że księżnica egzystowała w pozbawionym ogrzewania pomieszczeniu. Ostatecznie, mimo zasygnalizowanych perturbacji, trafiła ona do wzmiankowanego ratusza. Zostało to odnotowane w uaktualnionym wykazie

⁶ G. Gulińska, *Kultura książki w Kielcach po 1945 roku*, „Rocznik Biblioteki Uniwersyteckiej” 2013, t. 1, s. 42-43.

⁷ APZG, sygn. 39, Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Czerwieńsku (dalej: PGRNCz) 28.02.-14.12.1966, Protokół z obrad gromadzkiego sejmiku kultury odbytego dnia 21.05.1966 r. w szkole podstawowej w Czerwieńsku, w związku z obchodami 1000-lecia Państwa Polskiego, [b.p.]. Z. Bieliń, *Biblioteki publiczne Lubelszczyzny 1944-1955: odbudowa, rozwój, umasowienie*, „Bibliotekarz Lubelski” 2010, nr 53, s. 16.

⁸ APZG, sygn. 124, WiMBPZG, Sprawozdania statystyczne GUS z działalności bibliotek publicznych w powiecie zielonogórskim w latach 1952-1963, Sprawozdanie jednostkowe publicznej biblioteki powszechnej za 1954 r. w Czerwieńsku, k. 35; Relacja Czesławy Śliwińskiej (obecnie Pielichaty), bibliotekarki w Czerwieńsku w latach 1950-1951 złożona autorowi 19.08.2016 r.; D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 33.

⁹ APZG, sygn. 4018, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze (PWRNZG), Wydział Kultury, Koordynacja działalności instytucji kulturalnych i artystycznych. Sieć bibliotek w województwie zielonogórskim 1951-1959, Wykaz bibliotek gminnych, w których zorganizowano czytelnia, 1952, k. 47; L. Dzieżyc, *Ekonomiczne podstawy działalności bibliotek publicznych województwa zielonogórskiego (1945-1970)*, „Rocznik Lubuski” 1978, t. 10, s. 277.

¹⁰ D. Koteluk, *Biblioteka publiczna w Czerwieńsku w latach 1949-1956*, „Czerwieńsk – U Nas” 04.2017, nr 298, s. 11.

adresów bibliotek w województwie zielonogórskim z 21 lipca 1955 roku¹¹. Była czynna, jak powiązana z nią instytucjonalnie w wyniku decyzji miejscowych władz świetlica, od poniedziałku do piątku w godzinach 15-22. Sobotę zaś zarezerwowano od godziny 8 do 15 na „wymianę książek z punktami bibliotecznymi i prace techniczne biblioteki”¹².

W konsekwencji reformy administracyjnej z 1954 roku wprowadzono w kraju w miejsce gmin mniejsze jednostki, czyli gromady¹³. Pociągnęło to za sobą konieczność przemianowania będącej przedmiotem naszych rozważań gminnej ksiąźnicy w Gromadzką Bibliotekę Publiczną. Podlegała ona od tego czasu utworzonej w miejsce gminnej – Gromadzkiej Radzie Narodowej w Czerwieńsku II, która swoim działaniem obejmowała samą osadę¹⁴. Reorganizacja placówek kulturalnych, w tym w Czerwieńsku, miała zakończyć się do 31 lipca 1955 roku¹⁵. Proces ten jednak uległ znaczącemu „rozciągnięciu” w czasie i trwał po wyznaczonym terminie, ponieważ problem bibliotek, odsuwany przez władze centralne na plan dalszy, pozostawiono do załatwienia jej terenowym odpowiednikom. W rezultacie tej reformy wytworzył się rozgardiasz organizacyjny, punkt biblioteczny w Nietkowie był bowiem nadal utrzymywany ze środków finansowych ksiąźnicy w Czerwieńsku, gdyż miejscowa administracja, aż do 1956 roku zwlekała z powołaniem w tej wsi gromadzkiej placówki kulturalnej¹⁶. Stan ten unormował się dopiero w wymienionym roku, ponieważ w tym czasie biblioteka w Czerwieńsku obejmowała wyłącznie tę miejscowość¹⁷.

---

¹¹ APZG, sygn. 4017, PWRNZG, Wydział Kultury, Sieć bibliotek. Koordynacja i współpraca 1951-1959, Uaktualnione adresy bibliotek wg stanu na dzień 21.07.1955 r., k. 145; D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 33, 70.

¹² APZG, sygn. 1, PGRNCz, Protokoły z sesji Gromadzkiej Rady Narodowej w Czerwieńsku II, 20.12.1954-30.11.1955 r., nr I-XI, Protokół IV/55 sesji Gromadzkiej Rady Narodowej z dnia 7.03.1955 r. w Czerwieńsku, [b.p.].

¹³ D. Kotlarek, *Biblioteki publiczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-2010 – zarys problematyki*, „Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze” 2013, z. 5, s. 72.

¹⁴ APZG, sygn. 4017, PWRNZG, Wydział Kultury, Sieć bibliotek. Koordynacja..., Projekt sieci bibliotecznej, 1954, k. 78.

¹⁵ APZG, sygn. 4017, PWRNZG, Wydział Kultury, Sieć bibliotek. Koordynacja..., Instrukcja w sprawie dostosowania sieci świetlic i bibliotek na wsi do nowego podziału administracyjnego z dnia 16.03.1955 r., k. 94.

¹⁶ APZG, sygn. 4013, PWRNZG, Wydział Kultury, Sprawozdania z wizytacji bibliotek w terenie 1950-1957, Sprawozdanie z wyjazdu służbowego z dn. 27.10.1955 do Nietkowa i Czerwieńska w celu zbadania na miejscu pracy i stanu bibliotek, k. 234; A. Danecka, *Problemy bibliotek publicznych na łamach prasy 1945-1975*, Warszawa 1987, s. 46; D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 41.

¹⁷ Archiwum Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. Norwida w Zielonej Górze (dalej: AWiMBPZG), sygn. 34, Powiatowa Biblioteka Publiczna (dalej: BPB) w Zielonej Górze, Sprawozdania statystyczne GUS z działalności bibliotek publicznych powiatu zielonogórskiego 1951, 1955-1956, Sprawozdanie jednostkowe za 1956 r. z działalności publicznych bibliotek powszechnych za okres od 1.01.1956 do 31.12.1956 r., Nazwa jednostki sprawozdawczej Gromadzka Biblioteka Publiczna w Czerwieńsku, [b.p.].

Znamienne, że mimo spadku wartości pieniądza, podwyżki taryf żywnościowych bądź surowców energetycznych, budżet omawianej placówki kulturalnej nie był zwiększany, w 1949 roku wynosił bowiem 130 tys. zł¹⁸, a cztery lata później określony został na poziomie 10 tys. zł¹⁹. Była to konsekwencja skupienia się lokalnych władz na socjalistycznej przebudowie Czerwieńska oraz wymienionych już pobliskich wsi. W ferworze kolektywizacji zaniedbano nawet zagadnienie związane z zarządzaniem osadą²⁰. Większą aktywność w kwestii kultury wykazywała powołana w miejsce gminnej rady w rezultacie zasygnalizowanych przemian administracyjnych Gromadzka Rada Narodowa Czerwieńsk II. Tym bardziej że przewodniczący jej prezydium Mieczysław Skórzewski, jak to sformułowano, w jednym z dokumentów: „[...] sam żywo interesuje się zagadnieniem tym, często zagląda do biblioteki i świetlicy, budżet jest wykorzystywany racjonalnie, troszczy się o warunki bytowe pracownika biblioteki”²¹. Niestety taką postawą nie cechowali się wszyscy miejscowi prominenci. Niektórzy z nich zawadzili w sprawach kultury (nawet osobistej), gdyż brali udział w sesjach wzmiankowanej rady w stanie upojenia alkoholowego. To tłumaczy dlaczego pod auspicjami gromadzkiej rady komisja kulturalno-oświatowa istniała wyłącznie na papierze. Jej przewodniczący publicznie wręcz obwieścił, że „Komisja nasza nie może poszczycić się żadnymi osiągnięciami”²². Co gorsza, z budżetów wiejskich bibliotek publicznych, w tym w osadzie, dokonywano zakupów w postaci prenumeraty prasy, materiałów biurowych oraz opału, dla innych placówek kulturalnych, np. świetlic²³. W tej sytuacji odnotowany w latach 1955-1956 powolny wzrost nakładów finansowych na tę instytucję nie musiał przełożyć się na zauważalną poprawę jej sytuacji materialnej. W 1955 roku budżet gromadzkiej biblioteki szacowano na 11 111,35 zł²⁴. Istotną jego część przeznaczano na płać, tj. 5976 zł²⁵. Rok później przekazano na funkcjonowanie tej księżnicy sumę

¹⁸ APZG, sygn. 17, Zespół Akt Gminnej Rady Narodowej w Czerwieńsku, Budżet na rok 1949 Zarządu Gminnego w Czerwieńsku, k. 20-21; L. Dzieżyc, *op. cit.*, s. 265.

¹⁹ APZG, sygn. 1, Zespół Akt Gminnej Rady Narodowej..., Protokoły z sesji Gminnej Rady Narodowej w Czerwieńsku 1953 r., Protokół z sesji Gminnej Rady Narodowej w Czerwieńsku odbytej w dniu 20.06.1953 r., k. 3.

²⁰ D. Koteluk, *Osada wiejska Czerwieńsk w latach 1945-1956*, [w:] *Czerwieńsk. Monografia miasta*, red. T. Nodzyński, Czerwieńsk-Zielona Góra 2014, s. 61; R. Stasińska, *Zmiany form organizacyjnych administracji i Rady Narodowej Czerwieńsk w latach 1945-1995*, „Czerwieńsk – U Nas” 10.1995, nr 43, s. 4.

²¹ APZG, sygn. 4013, PWRN, Wydział Kultury, Sprawozdania z wizytacji..., Sprawozdanie z kontroli społecznej dokonanej na terenie powiatu Zielona Góra, 16.11.1955 r., k. 243.

²² D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 69.

²³ L. Dzieżyc, *op. cit.*, s. 266; D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 68.

²⁴ APZG, sygn. 2, PGRNCz, Sprawozdanie Prezydium GRN Czerwieńsk II z wykonania wydatków za okres od 1.01. do 30.08.1956 r. z rozbiem na poszczególne części, [b.p.].

²⁵ AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe za 1955 r. Gromadzka Biblioteka Publiczna w Czerwieńsku II, pow. Zielona Góra, [b.p.].

nieznacznie większą od tej, którą desygnowano na ten cel u zarania jej powstania, czyli 13 477,87 zł²⁶, przy czym od stycznia do sierpnia 1956 roku zrealizowano roczne wydatki na tę księżnicę w kwocie 9116,87 zł. Z tej sumy, tak samo jak rok wcześniej, najwięcej środków wyasygnowano na płace, tj. 6718 zł; świadczenia socjalne wyniosły 923,05 zł; nakłady związane z zakupem opału, jego dostarczeniem oraz oświetleniem tego obiektu pochłonęły 782 zł, z kolei utrzymanie tam czystości i oprawa książek kosztowały 693,82 zł. W tym czasie podobne kwoty przeznaczano w osadzie w mniejszym stopniu na oświetlenie uliczne, oszacowane na 6924,91 zł, czy też w większym zakresie na pielęgnację zielenców, która pochłonęła 8299,17 zł²⁷. Warto dodać, że nagminne zmiany personalne w bibliotece nie tylko w omawianym okresie, ale również w latach 60. XX wieku spowodowały, że nawet skromne środki przeznaczane na jej bieżącą działalność przepadały, ponieważ w jednym z dokumentów dotyczącym 1957 roku czytamy: „budżet nie został całkowicie wykorzystany, gdyż w listopadzie zwolniła się kierowniczką biblioteki, a na jej miejsce nie była przyjęta nowa”²⁸.

Pracownicy

Z punktu widzenia dziejów księżnicy w Czerwieńsku oraz innych takich placówek kulturalnych w kraju istotne znaczenie miał gospodarczy plan sześcioltni realizowany od 1950 do 1955 roku. Przyjęta w jego założeniach wzorowana na doświadczeniu radzieckim forsowna rozbudowa przemysłu ciężkiego nie była adekwatna do polskich warunków. W praktyce dążono do rozwoju sektora zbrojeniowego, hutniczego, maszynowego i wydobywczego. Na wsiach preferowano Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR), a także spółdzielnie produkcyjne, zaniedbując oraz niszcząc uznaną za, jak to określił jeden z ówczesnych dramaturgów, „kapitalistyczny niedobitek”²⁹ gospodarke indywidualną³⁰. Odbudowa bądź rozwój preferowanego przemysłu ciężkiego oraz wydobywczego wchłonęła miliony mężczyzn, przede wszystkim ze wsi, którzy zna-

²⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie jednostkowe za 1956..., [b.p.].

²⁷ D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 70.

²⁸ Zbiory Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Czerwieńsku (dalej: MGBP Cz), symbol kancelaryjny 4250, Roczne sprawozdania z działalności biblioteki w Czerwieńsku i filii bibliotecznych dla GUS 1957-1984, Sprawozdanie z działalności Gromadzkiej biblioteki publicznej za rok 1957 w Czerwieńsku, [b.p.]; P. Bartkowiak, D. Kotlarek, *Czerwieńsk w latach 1957-1989*, [w:] *Czerwieńsk. Monografia...*, s. 116.

²⁹ J. Warmiński, *Chwasty. Sztuka w 4 aktach*, Warszawa 1955, s. 65.

³⁰ Z. Kozłowski, *Obowiązkowe dostawy w planie sześcioltnim. Próba szacunku świadczeń*, Warszawa 1960, s. 32; C. Osękowski, *Spółczeństwo Polski Zachodniej i Północnej w latach 1945-1956. Procesy integracji i dezintegracji*, Zielona Góra 1994, s. 188; R. Skobelski, *Polityka przemysłowa państwa na ziemiach zachodnich i północnych Polski w okresie realizacji planu sześcioltniego (1950-1955)*, „*Studia Zachodnie*” 2002, nr 6, s. 205, 207.

leźli w nim pracę. Przejście ze wsi do powstających przemysłowych ośrodków typu miejskiego było charakterystyczne dla pierwszego powojennego dziesięciolecia, ze wszystkimi tego konsekwencjami natury kulturowej lub obyczajowej. Miejsce mężczyzn, którzy odeszli do różnych profesji w przemyśle, zajęły kobiety pracujące w żłobkach, przedszkolach, szkołach, ośrodkach zdrowia, szpitalach, bibliotekach i poszczególnych szczeblach administracji partyjno-państwowej. W ten sposób, z biegiem czasu wiele zawodów, mieszczących się w systemie oświaty, kultury, służby zdrowia, w dużej mierze również administracji, osiągnęło wysoki stopień feminizacji. W 1950 roku kobiety stanowiły 30,6% ogółu zatrudnionych, a na początku lat 70. XX wieku ponad 40%³¹. Proces ten dotyczył też biblioteki w Czerwieńsku, ponieważ funkcje kierownicze sprawowały tam kobiety. Jak dotąd ustalono nazwiska pięciu jej pracownic. W latach 1949-1956 pracowały tam kolejno: p. Mrugalska³², Czesława Śliwińska (obecnie Pielichaty)³³, Marta Jarecka, p. Gajdzińska (brak imienia w dokumentacji) i Irena Brzozowska³⁴. Wiadomo, że przynajmniej dwie z nich, tj. Śliwińska oraz Jarecka, legitymowały się, tak samo jak większość bibliotekarzy w województwie zielonogórskim, wykształceniem podstawowym³⁵.

Warunki pracy były trudne, ponieważ bibliotekarka Śliwińska z pomocą brata z Zielonej Góry dostarczała książki do miejsca zatrudnienia. Co gorsza, z powodu, jak to ujęła, bardzo niskiego wynagrodzenia zrezygnowała z tego zajęcia³⁶. Identycznie postąpiła jesienią 1957 roku wzmiankowana Irena Brzozowska, która na dzień 1 września 1956 roku zarabiała 740 zł³⁷. O trudnościach egzystencjalnych będących implikacją takiego uposażenia wspominała Adela Siemaszko, która od 1955 roku była nauczycielką języka polskiego w szkole podstawowej w Czerwieńsku, mówiąc: „Moja pensja wynosiła

³¹ J. Kołodziejska, *Lokalność i uniwersalność bibliotek*, Warszawa 2000, s. 123.

³² Pani Mrugalska wraz z mężem wyprowadziła się z Czerwieńska do Poznania. Niestety piszącemu nie udało się ustalić jej imienia, Relacja Krystyny Grussy, długoletniej mieszkanki Czerwieńska złożona autorowi 28.03.2017 r.

³³ Relacja Czesławy Śliwińskiej...

³⁴ D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 33, 55, 61.

³⁵ AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS..., Wykaz bibliotekarzy województwa zielonogórskiego 1955, [b.p.]; Relacja Czesławy Śliwińskiej... W kwietniu 1956 r. odnotowano, że w województwie zielonogórskim na 117 etatowych bibliotekarzy gromadzkich tylko 14 z nich posiadało wykształcenie średnie, a 103 podstawowe bądź niepełne podstawowe, B. Ratuś, *Kształcenie i rozwój kadr oświatowo-kulturalnych na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1965*, Poznań 1971, s. 70.

³⁶ Relacja Czesławy Śliwińskiej... W 1953 r. w powiecie olsztyńskim pracownicy ryczałtowi otrzymywali miesięcznie 240-300 zł, a bibliotekarze etatowi 452 zł, J. Wróblewski, *Rozwój bibliotek powszechnych w powiecie olsztyńskim w latach 1946-1959*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1960, nr 3, s. 405.

³⁷ AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS... Dane dotyczące wynagrodzenia kierowników bibliotek gromadzkich pow. Zielona Góra, 5 września 1956 r., [b.p.]; MGBP Cz, symbol kancelaryjny 4250, Roczne sprawozdania..., Sprawozdanie z działalności Gromadzkiej biblioteki publicznej za rok 1957..., [b.p.].

600 zł, która wystarczyła za ledwie na wyżywienie. A co z innymi potrzebami? Buty kosztowały 300 lub 400 zł. Oszczędzałam na wszystkim, najczęściej jednak na jedzeniu³⁸.

Księgozbiór

O tematycznym doborze książek oferowanych w placówkach kulturalnych z woli polskiej partii komunistycznej decydowała istniejąca od 1946 roku Naczelna Dyrekcja Bibliotek (dalej: NDB)³⁹. Utworzono ją w miejsce funkcjonującego od lutego 1945 do marca 1946 roku Wydziału Bibliotek w Ministerstwie Oświaty⁴⁰. Następnie, tj. w 1951 roku w tej kwestii zastąpił NDB – Centralny Zarząd Bibliotek (dalej: CZB), usytuowany w strukturze Ministerstwa Kultury i Sztuki, a nie jak dotychczas w Ministerstwie Oświaty⁴¹. Pojawili się tam ludzie z nadania politycznego nierzadko bezkrytycznie realizujący indoktrynacyjne zabiegi władz w sferze kultury⁴². Istotę i krach zasygnalizowanego rozwiązania w celny sposób przedstawił członek PZPR – Władysław Bienkowski. W świetle jego opinii:

Centralny Zakup był terenem swoistych praktyk. Z jednej strony „pedagogowie” z Centrali uważali, że czytelnika masowego (chłopa i robotnika) należy szybko ideologicznie wychować, wysyłano do bibliotek na zapadłe wsie i na robotnicze peryferie książki, o których można było z góry powiedzieć, że czytane nie będą. Przy tym książki o rybołówstwie morskim trafiały na Podhale, a hodowlę owiec propagowano wśród rybaków itd. Po drugie – miliony przeznaczone na ten cel stały się środkiem regulacji rynku księgarskiego, przy ich pomocy rozładowywano magazyny Domu Książki. Co w ten sposób trafiało na nasze kulturalne peryferie, łatwo się domyśleć. Zakup centralny został doszczętnie skompromitowany⁴³.

Na potrzeby tworzonej biblioteki w Czerwieńsku NDB, podobnie jak innym gminnym placówkom kulturalnym w kraju, przydzielił komplet książek po 500 eg-

---

³⁸ *Na marginesie pewnego wypracowania. Z p. Adelą Siemaszko rozmawia Krystyna Nowakowska*, „Czerwieńsk – U Nas” 03.2016, nr 284, s. 5.

³⁹ *Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 12 marca 1946 r. w sprawie utworzenia Naczelnej Dyrekcji Bibliotek*, [w:] *Powojenna ochrona zbiorów bibliotecznych w Polsce w latach 1944-1955. Wybór źródeł*, oprac. R. Nowicki, Bydgoszcz 2013, s. 56; M. Sroka, „Soldiers of the cultural revolution”: *The stalinization of libraries and librarianship in Poland 1945-1953*, „Library History” 2000, vol. 16, s. 108.

⁴⁰ P. Lechowski, *Kartka z dziejów powojennego bibliotekarstwa polskiego. Wydział Bibliotek w Ministerstwie Oświaty (luty 1945 – marzec 1946)*, [w:] *Między przeszłością a przyszłością*, red. M. Próchnicka, A. Korycińska-Huras, Kraków 2007, s. 110, 117.

⁴¹ R. Zawadzki, *Rozwój i działalność publicznych bibliotek powszechnych na Dolnym Śląsku w latach 1945-1964*, Wrocław 1967, s. 118.

⁴² A. Dróżdż, *Działalność Centralnego Zarządu Bibliotek (1951-1957)*, [w:] *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje*, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź-Warszawa 2014, s. 145-146, 152-158; A. Mężynski, *Bibliotekarstwo polskie w latach 1948-1956. Kłopoty historyków*, „Poradnik Bibliotekarza” 1990, nr 1-3, s. 20-21.

⁴³ W. Bienkowski, *Rozmyślania bibliotekarskie*, [w:] *idem, Otwórzmy okno na wieś*, Warszawa 1956, s. 130.

zemplarzy⁴⁴, na które składało się 218 woluminów literatury pięknej dla dorosłych, 128 woluminów dla dzieci, jak również 154 publikacje popularnonaukowe. W wypadku tej ostatniej grupy publikacji znajdowało się wiele pozycji z dziedziny rolnictwa i gospodarstwa domowego, nauk przyrodniczych, a także zgodnie z ateistycznymi zapatrywaniami rządzących – sporo książek popularyzujących naukowy pogląd na świat⁴⁵. Trend ten nasilił się w późniejszym okresie, dla przykładu można bowiem podać, że już w latach 1950-1951 w ofercie omawianej biblioteki znalazły się kolejne pozycje godzące w dobre imię Kościoła katolickiego, tj. Andrzeja Nowickiego, *Chłopi i biskupi*⁴⁶ czy też Henryka Wodzickiego, *Czym interesom służy Episkopat. O tymczasowości kościelnej na polskich ziemiach zachodnich*⁴⁷.

Oprócz zakupu rocznego CZB inicjował inne akcje, związane z zaopatrywaniem bibliotek w książki. W początkach 1952 roku CZB przystąpił do rozsyłania znacznej liczby publikacji nabytych dzięki specjalnym kredytom rządowym. Dotacja ta otrzymała nazwę „SP-Bibl” (Specjalna Pomoc Bibliotekom). Do bibliotek publicznych, w tym w Czerwieńsku, zostały one rozesłane na podstawie rozdzielników stosowanych przy normalnym zakupie centralnym. Wraz ze wzrostem ilościowym książek miała powiększyć się liczba czytelników. Akcja ta miała na celu upłynnienie remanentów Domu Książki. W ramach tego przedsięwzięcia pozycje nadesłane do księżnic nie przedstawiały istotnej wartości, gdyż w ogromnej mierze była to literatura niebeletrystyczna, zazwyczaj społeczno-polityczna. Wśród nich znalazło się mnóstwo utworów słabych pod względem artystycznym, jak również wiele tzw. produkcyjniaków. Nierzadko do poszczególnych placówek kulturalnych zakupywano dużą liczbę egzemplarzy o tych samych tytułach⁴⁸.

Przedstawiony pośpieszny, a zarazem ukierunkowany dobór publikacji ideologicznie aktywnych, obliczonych na zmianę kierunku upodobań ewentualnych odbiorców, wynikał ze zbyt wielkich nadziei rządzących związanych z automatyzmem w procesach ich upowszechniania. Z tego powodu podejmowano próby doboru treści, rzekomo

---

⁴⁴ Obliczenia własne na podstawie: MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz Gminnej Biblioteki Publicznej w Czerwieńsku prowadzony od 1949 r., księga 1, powiat Zielona Góra, woj. poznańskie, s. 1-25.

⁴⁵ J. Kołodziejaska, *Biblioteki publiczne. Główne kierunki rozwoju*, Warszawa 1972, s. 138. Oprócz publikacji każda z nowo założonych księżnic otrzymywała wydrukowaną księgę inwentarzową z kartami książki oraz katalogowymi, J. Janiczek, *Nowy etap w pracach nad upowszechnieniem książki. Na marginesie akcji organizacji bibliotek gminnych i punktów bibliotecznych*, Warszawa 1949, s. 16.

⁴⁶ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 38; A. Nowicki, *Chłopi a biskupi*, Warszawa 1950, s. 66. W księgozbiorze od 23.12.1950 do 23.11.1967 r., nr klasyfikacji dziesiątej 34 (Prawo. Ustawodawstwo. Sądownictwo).

⁴⁷ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 41; H. Wodzicki, *Czym interesom służy Episkopat. O tymczasowości kościelnej na polskich ziemiach zachodnich*, Warszawa 1951, s. 19-25. W księgozbiorze od 27.03.1951 do 23.10.1956 r., nr klasyfikacji dziesiątej 32 (polityka).

⁴⁸ R. Zawadzki, *op. cit.*, s. 118-120.

najwłaściwszych⁴⁹. A za takie uznawano najbliższe egzystencji ludzi pracy, czego wyrazem były dostępne w bibliotece w Czerwieńsku liczne i szybko dezaktualizujące się broszury, między innymi Witolda Dobskiego *Stefan Marczak przodujący traktorzysta*⁵⁰, Stefana Ignara *Odpowiedź wrogom Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. (Jak obrońcy kapitalizmu walczą przeciwko podstawowym zdobyczom chłopskim)*⁵¹ czy też Romana Zambrowskiego, Hilarego Chełchowskiego *W walce o rozwój spółdzielni produkcyjnych*⁵². W ten sposób, posługując się, jak to ujął, jeden z ówczesnych badaczy – Adam Klimowicz – „prymitywną, broszurką”, propagowano przede wszystkim kolektywizację. Ta forma publikacji stanowiła w 1953 roku ponad 35% pozycji asortymentu księgarskiego. Jej nadużywanie w jego opinii „w dużym stopniu poderwało zaufanie czytelników do tej formy popularyzacji” polityki rolnej państwa⁵³. Oprócz broszur kierowano tam w znacznych ilościach od 1951 do 1953 roku wydane przez Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne przekłady radzieckich książek rolniczych, bez uwzględnienia polskich realiów⁵⁴. Nie brakowało również radzieckiej prozy, która „była czynnikiem ogromnie ułatwiającym zwycięstwo metody realizmu socjalistycznego w naszym kraju”⁵⁵. Była to wygrana w wymiarze liczbowym, gdyż odbiorcy słowa drukowanego nie kryli się nawet z niechęcią wobec takiej oferty biblioteczej. Przykładowo, jeden z nich 30 czerwca

⁴⁹ T. Parnowski, *Czytelnictwo w procesie demokratyzacji kultury. Problematyka czytelnictwa w Polsce Ludowej w latach 1946-1950 na tle kształtowania się procesów społecznych i kulturalnych*, Warszawa 1964, s. 62, 80, 130-131.

⁵⁰ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 83; W. Dobski, *Stefan Marczak przodujący traktorzysta*, Warszawa 1952, s. 1-39. W księgozbiornie od 24.06.1953 do 23.11.1963 r., nr klasyfikacji dziesiątej 32 (polityka).

⁵¹ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 78; S. Ignar, *Odpowiedź wrogom Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. (Jak obrońcy kapitalizmu walczą przeciwko podstawowym zdobyczom chłopskim)*, Warszawa 1952, s. 1-38. W księgozbiornie od 24.01.1953 do 23.11.1967 r., nr klasyfikacji dziesiątej 32 (polityka).

⁵² MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 37; R. Zambrowski, H. Chełchowski, *W walce o rozwój spółdzielni produkcyjnych*, Warszawa 1950, s. 1-53. W księgozbiornie od 25.10.1950 do 26.06.1963 r., nr klasyfikacji dziesiątej 63 (gospodarstwo wiejskie).

⁵³ A. Klimowicz, *Ruch wydawniczy w latach 1944-1953. Próba charakterystyki statystyczno-bibliograficznej*, Warszawa 1954, s. 121-122. Sens kształtowania takich księgozbiornów w charakteryzowanym okresie został wytłumaczony przez jedną z bibliotekarek następująco: „Chłop często nie rozumie nowych form pracy, nowych metod gospodarowania, kobieta wiejska nierzadko żyje, pracuje i wychowuje dzieci w sposób niewłaściwy. Toteż CZB zaopatruje biblioteki w książki Ludowej Spółdzielni Wydawniczej, Państwowych Wydawnictw Rolniczych i Leśnych, Wiedzy Powszechnej itp. propagujące nowe systemy gospodarki, upowszechniające osiągnięcia przodujących rolników, wsi spółdzielczych, PGR-ów”, H. Gąszczyńska, *Biblioteki i bibliotekarze w województwie opolskim*, „Przegląd Zachodni” 1953, nr 1-3, s. 331-332.

⁵⁴ A. Chamera-Nowak, „Książki, szwarc, mydło i powidło...” *Dystrybucja książek na wsi w latach pięćdziesiątych XX wieku w świetle dokumentów Centralnego Urzędu Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiornami Historycznymi” 2012, t. 6, s. 135.

⁵⁵ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 68; H. Nikołajewa, *Żniwa*, Warszawa 1952, s. 1-500. W księgozbiornie od 24.09.1952 r., nr klasyfikacji dziesiątej 8-3 (literatura: powieść, nowela, opowiadania); A. Klimowicz, *op. cit.*, s. 119.

1956 roku w Otyniu w powiecie zielonogórskim, w czasie odbywającego się wówczas konkursu czytelniczego (pod patronatem Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej), podzielił się z organizatorami poniższym spostrzeżeniem: „nie czytam książek sowieckich i nie mam najmniejszego zamiaru ich czytać”⁵⁶. Oprócz tych pozycji pojawiły się w tej instytucji kultury socrealistyczne powieści o wsi przeznaczone dla chłopów autorstwa rodzimych pisarzy na przykład Sylwestra Banasia⁵⁷, Jacka Bocheńskiego⁵⁸, Juliana Gałaja⁵⁹, Zofii Dróżdź-Satanowskiej⁶⁰ lub Witolda Zalewskiego⁶¹. Zamieszczono tam również wiele publikacji propagandowych na temat: ZSRR oraz jego przywódcy Józefa Stalina, prac Karola Marksa, Fryderyka Engelsa, Włodzimierza Lenina, przemówień przedstawicieli PZPR: Bolesława Bieruta, Hilarego Minca, Romana Zambrowskiego, a także książek o „ostrzu” antyamerykańskim bądź godzących w religię⁶².

Księgozbiór biblioteki 31 grudnia 1953 roku stanowiło 1451 woluminów, w tym przynajmniej 163 to były prace społeczno-polityczne, 312 należało do publikacji technicznych bądź rolniczych, 354 dotyczyło pozycji z innych działów wiedzy, a 622 z nich reprezentowało literaturę piękną. Natomiast księgozbiór dopóżyczony pochodzący z księżnicy wyższego stopnia organizacyjnego składał się z 500 książek. Z placówki

⁵⁶ D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 137.

⁵⁷ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 83; S. Banaś, *Przebudzenie. Dwa opowiadania*, Warszawa 1952, s. 1-377. W księgozbiornie od 24.06.1953 r., nr klasyfikacji dziesiątej 8-3 (literatura: powieść, nowela, opowiadania). Wprowadzony w 1949 r. w kraju socrealizm, odwołujący się do radzieckich rozwiązań obowiązujących w ZSRR od lat 30. XX w., cechował się sztywno określonymi ramami: zaangażowanie w sprawy budowy socjalizmu oraz demaskowanie wroga, uprzywilejowanie, a raczej monopol tematu pracy, przekraczania norm, zwycięskiej walki z sabotażem, partyjność oznaczająca ukazanie rzeczywistości z punktu widzenia partii uchodzącej za wyrazicielkę woli mas ludzkich, typowość sytuacji bądź bohaterów z zauważalnym podziałem na to, co czarne i białe, czy też konflikt socjalistyczny zwieńczony zwycięstwem „słusznej sprawy”. Dochodził do tego wymóg prezentowania przez bohaterów literackich światopoglądu marksistowskiego, a także znajomości zasad leninizmu, M. Fik, *Kultura polska 1944-1956*, [w:] *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, red. B. Otwinowska, J. Żaryn, Warszawa 1996, s. 248.

⁵⁸ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 95; J. Bocheński, *Zgodnie z prawem*, Warszawa 1954, s. 1-221. W księgozbiornie od 24.10.1954 do 5.12.1979 r., nr klasyfikacji dziesiątej 8-3 (literatura: powieść, nowela, opowiadania).

⁵⁹ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 93; J. Gałaj, *W rodzinie Lebiodów*, Warszawa 1953, s. 1-247. W księgozbiornie od 28.07.1954 r., nr klasyfikacji dziesiątej 8-3 (literatura: powieść, nowela, opowiadania).

⁶⁰ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 49; Z. Dróżdź-Satanowska, *Opowieść wierzbową*, Warszawa 1951, s. 1-266. W księgozbiornie od 19.04.1952 do 23.10.1956 r., nr klasyfikacji dziesiątej 8-3 (literatura: powieść, nowela, opowiadania).

⁶¹ MGBP Cz, [b. sygn.], Inwentarz..., s. 82; W. Zalewski, *Traktory zdobędą wiosnę*, Warszawa 1953, s. 1-176. W księgozbiornie od 24.06.1953 r., nr klasyfikacji dziesiątej 8-3 (literatura: powieść, nowela, opowiadania).

⁶² Szerzej zob. D. Koteluk, *Ideologizacja kultury wiejskiej na przykładzie biblioteki w Czerwieńsku w powiecie zielonogórskim w latach 1949-1956*, „Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze” 2013, z. 5, s. 87-93.

w Czerwieńsku desygnowano do czterech punktów bibliotecznych 520 publikacji⁶³. Od grudnia 1954 do kwietnia 1956 roku wzbogacono jej zasoby o 205 książek. W 1955 roku księgozbiór ten liczył 1865 pozycji. 23 października 1956 roku doszło do jego podziału, ponieważ część publikacji przekazano do bibliotek gromadzkich w Leśniowie Wielkim i Nietkowie. Ostatecznie pod koniec wspomnianego roku składały się na niego 2043 woluminy⁶⁴.

Czytelnicy i czytelnictwo

W 1954 roku w liczącej 1537 mieszkańców osadzie odnotowano 267 czytelników⁶⁵. W czerwcu następnego roku żyło tam 1841 ludzi⁶⁶. Pod koniec tego okresu korzystało z zasobów biblioteki w świetle zawyżonych danych 410 z nich⁶⁷. Natomiast w 1956 roku w zamieszkałej przez 1825 osób miejscowości odnotowano 250 koneserów słowa drukowanego⁶⁸. W 1954 roku wskaźnik zasięgu czytelników w Czerwieńsku wynosił 17%, rok później 22%, a w 1956 roku 13,6%⁶⁹.

Spśród tych użytkowników w 1954 roku, podobnie jak w latach 1950-1951, odnotowano niewielką liczbę młodych ludzi do 14 roku życia, tj. 6 osób⁷⁰. Dwa lata później tego rodzaju osób było znacznie więcej, bo 104⁷¹. Oznacza to, że z zasobów ksiąźnicy w dużej mierze zaprzestali korzystać mieszkańcy osady powyżej 20 roku życia, których liczbę jeszcze w 1954 roku szacowano na 206, w 1956 roku zaledwie zaś na 72. Możliwe jest też, że tego rodzaju tendencja nastąpiła w odniesieniu do ludzi od 14 do 20 lat, gdyż na przestrzeni lat 1954-1956 ich liczba nieznacznie wzrosła z 55 do 74 osób⁷².

⁶³ APZG, sygn. 124, WiMBPZG, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe publicznej biblioteki powszechnej za 1954..., k. 35-36.

⁶⁴ AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe za 1955..., [b. p.]; MGBP Cz, [b. sygn.], Księga ubytków Biblioteki Gminnej w Czerwieńsku, s. 11-21; D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 59-61.

⁶⁵ APZG, sygn. 124, WiMBPZG, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe publicznej biblioteki powszechnej za 1954..., k. 36; D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 41.

⁶⁶ APZG, sygn. 1, PGRNCz, Protokoły z sesji Gromadzkiej Rady Narodowej w Czerwieńsku II..., Za sesje Rady Gromadzkiej Mieczysław Skórzewski przewodniczący Grom. Rady Narodowej do Kancelarii Rady Państwa PRL w Warszawie przez PRN Zielona Góra i przez WRN Zielona Góra, Czerwieńsk, dnia 8 czerwca 1955 r., [b.p.].

⁶⁷ AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe za 1955..., [b.p.].

⁶⁸ *Ibidem*, Dane liczbowe o czytelnictwie w pow. Zielona Góra za rok 1956, [b.p.].

⁶⁹ Wskaźnik zasięgu czytelników określany jest procentem użytkowników ksiąźnicy w stosunku do ogólnej liczby ludzi, dla których biblioteka jest przeznaczona, szerzej zob. R. Przelaskowski, *Zasady planowania i sprawozdawczości bibliotecznej*, Warszawa 1961, s. 17.

⁷⁰ APZG, sygn. 124, WiMBPZG, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe publicznej biblioteki powszechnej za 1954..., k. 36; Relacja Czesławy Śliwińskiej...

⁷¹ D. Koteluk, *Biblioteka publiczna*..., s. 11.

⁷² APZG, sygn. 124, WiMBPZG, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe publicznej biblioteki powszechnej za 1954..., k. 36; AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS..., Dane liczbowe..., [b.p.].

Z punktów bibliotecznych we wsiach Laski, Łężyca, Nietków i Wysokie korzystało w 1954 roku 148 czytelników, z tego do lat 14 – 46, od 14 do 20 roku życia – 27 oraz powyżej 20 lat – 75⁷³. Ograniczenie działalności omawianej placówki do samej osady w 1956 roku, jak również upadek okolicznych spółdzielni produkcyjnych spowodowały zmiany w podziale czytelników według zajęcia. W 1954 roku pośród jej użytkowników w osadzie i punktach notowano jeszcze 35 robotników zatrudnionych poza rolnictwem i leśnictwem, 44 członków spółdzielni produkcyjnych, a także robotników pracujących w rolnictwie bądź leśnictwie oraz 25 chłopów gospodarzących indywidualnie⁷⁴. Zasygnalizowane tendencje instytucjonalne i gospodarcze spowodowały, że dwa lata później w bibliotece w Czerwieńsku bywało zaledwie 5 robotników zatrudnionych poza rolnictwem oraz leśnictwem. Natomiast zabrakło tam wspomnianych przedstawicieli gospodarstw zespołowych, robotników zatrudnionych w branży rolniczej, leśnictwie i rolników. W ich miejsce pojawiła się młodzież ucząca się (120 osób), pracownicy umysłowi – inteligencja pracująca (61), osoby niezatrudnione (48), a także inni zatrudnieni (16)⁷⁵.

Wskaźnik aktywności czytelników w postaci natężenia wypożyczeń w księżnicy w osadzie wyniósł w 1955 roku zaledwie 2,3% (z punktami 6,2%), a rok później wzrósł do 14,3%⁷⁶.

Zakończenie

Biblioteka w Czerwieńsku, podobnie jak inne tego rodzaju placówki kulturalne w kraju, stała się monopolistą w zakresie udostępniania książek w lokalnej społeczności⁷⁷. Jednak jej zideologizowany księgozbiór powodował, że w coraz większym stopniu nie kwapili się do korzystania z niego ludzie po 20 roku życia. Problem ten starano się rozwiązać w sposób charakterystyczny dla omawianego okresu. Polegało to na zawyżaniu liczby czytelników, o czym świadczą dane z 1955 roku wykazujące 410 z nich. W rzeczywistości na początku tego roku było ich 216, w październiku zaś 270⁷⁸. Nie mówiąc, że w tym

---

⁷³ APZG, sygn. 124, WiMBPZG, Sprawozdania statystyczne GUS..., Sprawozdanie jednostkowe publicznej biblioteki powszechnej za 1954..., k. 36.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ AWiMBPZG, sygn. 34, PBP, Sprawozdania statystyczne GUS..., Dane liczbowe..., [b.p.].

⁷⁶ Wskaźnik aktywności czytelników w postaci średniej wypożyczeń oblicza się przez podzielenie liczby wypożyczeń przez liczbę czytelników. R. Przelaskowski, *Planowanie działalności bibliotecznej*, Warszawa 1954, s. 24.

⁷⁷ S.A. Kondek, *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948-1955*, Warszawa 1999, s. 100.

⁷⁸ APZG, sygn. 2, PGRNCz, Protokoły z sesji Gromadzkiej Rady Narodowej w Czerwieńsku II, 13.01.-21.11.1956 r., nr 1-10, Referat sprawozdawczy o rozwoju życia kulturalno-oświatowego w Czerwieńsku II za okres półtorarocznej działalności Prezydium GRN Czerwieńsk II wygłoszony 26.05.1956 r., [b.p.].

czasie zwolniono bibliotekarkę ze stanowiska za to, że „nie wywiązywała się z pracy”⁷⁹. Co gorsza, w kwietniu 1956 roku ujawniono, że liczba „żywotnych” odbiorców jest jeszcze mniejsza, bo szacowano ją na 129 osób. Wybory lekturowe miejscowych czytelników były takie same jak w pozostałych regionach kraju. Dominowała w nich rodzima bądź obca klasyka dziewiętnastowieczna autorstwa przede wszystkim Bolesława Prusa, Marii Konopnickiej, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Adama Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego, Hansa Christiana Andersena, a także Lwa Tołstoja i Iwana Turgieniewa. Zapoznawano się również z twórczością amerykańskiego pisarza Theodore’a Dreisera, członka Komunistycznej Partii USA, podejmującego w swoich powieściach problematykę moralną, ukształtowaną w tych utworach według reguł tradycyjnego romansu obyczajowego; rosyjskiego, a zarazem radzieckiego literata Anatola Winogradowa; jak również upowszechnianego Michała Szołochowa. System szkolno-propagandowy prawdopodobnie wymuszał czytanie w omawianej księżnicy książek z zakresu polskiej literatury współczesnej, odzwierciedlającej normy realizmu socjalistycznego autorstwa między innymi Tadeusza Konwickiego. Zwłaszcza, że użytkowników do 14 roku życia przybywało w bibliotece w Czerwieńsku. Nie znajdowały one z kolei uznania wśród starszych odbiorców, którzy unikali też publikacji, jak to ujęto, społeczno-naukowych, rolniczych i technicznych⁸⁰.

Daniel Koteluk

BIBLIOTEKA W OSADZIE WIEJSKIEJ CZERWIĘŃSK W WOJEWÓDZTWIE ZIELONOGÓRSKIM OD 1949 DO 1956 ROKU

Streszczenie. Biblioteka w Czerwieńsku w powiecie zielonogórskim już od powstania w 1949 roku była monopolistą w zakresie udostępniania książek w lokalnej społeczności. Jednak jej upolityczniony, z woli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, księgozbiór powodował, że w coraz większym stopniu rezygnowali z korzystania z niego ludzie po 20 roku życia. Skutek tego był taki, że w kwietniu 1956 roku ujawniono, że liczba „żywotnych” czytelników wynosiła 129 osób. Ich wybory lekturowe były takie same jak w innych regionach kraju. Dominowała w nich rodzima lub obca klasyka dziewiętnastowieczna autorstwa: Bolesława Prusa, Marii Konopnickiej, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Adama Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego, Hansa Christiana Andersena, jak również Lwa Tołstoja oraz Iwana Turgieniewa. Zapoznawano się również z twórczością amerykańskiego pisarza Theodore’a Dreisera; rosyjskiego, a zarazem radzieckiego literata Anatola Winogradowa; a także Michała Szołochowa. System szkolno-propagandowy prawdopodobnie wymuszał czytanie w tej placówce książek z zakresu polskiej literatury współczesnej, odzwierciedlającej normy realizmu socjalistycznego autorstwa np. Tadeusza Konwickiego. Natomiast nie znajdowały one uznania wśród starszych odbiorców, którzy unikali też publikacji, jak to określono, społeczno-naukowych, rolniczych oraz technicznych.

Słowa kluczowe: biblioteka w Czerwieńsku, powiat zielonogórski, polscy komuniści, kolektywizacja, plan sześcioletni

⁷⁹ D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 55.

⁸⁰ D. Koteluk, „*Papierowa propaganda*”..., s. 132-133; S. Siekierski, *Książka literacka. Potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944-1986*, Warszawa 1992, s. 101-102.

THE RURAL SETTLEMENT'S LIBRARY IN CZERWIEŃSK,
ZIELONA GÓRA PROVINCE BETWEEN 1949 AND 1956

Summary. The library in Czerwieńsk, Zielona Góra District was an only institution that made books available to the local community at the time it was established in 1949. The book collection, having been politicized by the Polish United Workers' Party, has made people above 20 years of age increasingly reluctant to use it. As a result, it was announced in April of 1956 that the number of active members was 129 people. The choice of topics of their books was the same as in other parts of the country. It was dominated by native or foreign 19th century classics written by: Bolesław Prus, Maria Konopnicka, Józef Ignacy Kraszewski, Adam Mickiewicz, Henryk Sienkiewicz, Stefan Żeromski, Hans Christian Andersen, as well as Lew Tołstoj and Iwan Turgieniew. Readers made themselves familiar with works of an American writer Theorore Dreiser, both Russian and Soviet writer Anatol Winogradow and Michał Szłocho. The school-propagand system probably forced the people to read the Polish contemporary literature in the library, written by, for example, Tadeusz Konwicki, which reflected the norms of socialist realism. They were, however, not recognised among older audiences, who also avoided socio-scientific, agricultural and technical publications.

Keywords: The library in Czerwieńsk, Zielona Góra District, Polish communists, collectivization, six-year economic plan

Translated by Natalia Bieżańska